

† Josip Pasarić

7. XII. 1937. umro je naglom smrću Josip Pasarić, ravnatelj gimnazije u miru, bivši predsjednik »Hrvatskog planinarskog društva« i urednik »Hrvatskog planinara«, začasni član HPD-a.

Pokopan je 9. XII. na Mirogoju uz brojno učešće svojih najbližih, prijatelja, poštivalaca i planinara. Dužim govorom oprostio se je od pokojnika g. dr. Krajač. U ime »Hrvatskog planinarskog društva« ispratio ga je predsjednik dr. A. Cividini s mnogim odbornicima i članovima. Bile su zastupane i neke podružnice HPD-a, dok su druge izrazile pismenim putem saučešće. Saučešće je izrazilo i »Slovensko planinarsko društvo« te »Društvo planinera u Bosni i Hercegovini«.

Vijest o smrti Josipa Pasarića iznenadila je sve one, koji su ga lično poznavali i koji su ga još pred nekoliko dana mogli vidjeti, gdje čil i zdrav, vedra lica i živih očiju, koraca ulicama svojim takо karakterističnim hodom. Bio je uvijek isti, nepromijenjen u svemu, tako da je polazio i u zadnje vrijeme na svoj uobičajeni izlet, u svoju dragу Medvednicu... A onda je došla smrt i naglim ga potketom otrgnula iz naše sredine. Bila mu je milosrdna i nije dopustila, da ga ma i kratka bolest izmjeni. Tako je i bolje, makar bilo za njegove najbliže i teže. Josip Pasarić ostat će nam svima u uspomeni kao vedar, zdrav i raspoložen starac, kojemu je planinarenje sačuvalo zdravo tijelo do u duboku starost.

No nije samo njegovo tijelo bilo očeličeno planinarenjem. I duh njegov, sva njegova bogata unutrašnjost crpila je baš najviše snage, najviše sokova iz izvora svega, iz velike Prirode. Zato mu je i duh uvijek bio bistar i vedar, vrlo bogat znanjem i sređen. Imao je svoj pravac u životu, kojega se je čvrsto držao, zbog čega je često bio i beskompromisani. Ta bio je sin Hrvatskog Zagorja!

*

Rodio se je 31. siječnja 1860 na sjevernom podnožju Medvednice, u selu Pušći, gdje je na mladome Josipu ubava priroda Hrvatskog Zagorja i primitivnost seoskog života ostavila trajan trag.

kojeg nije mogla nijedna kultura izbrisati. Sa sela polazi na gimnazijske nauke u Zagreb, a odavde na sveučilište u Beč, da se opet vрати u Zagreb. Svršivši nauke za srednješkolskog nastavnika postaje već zarana vrlo aktivan u društvenom životu i u politici, pa zbog svojih slobodarskih i naprednih nazora dolazi brzo u sukob s nasilničkim režimom Khuenovog doba. Zbog toga i napušta ubrzo svoju državnu službu te se posvećuje novinarstvu, javnome radu. Publicistički mu je rad najviše vezan uz redakciju »Obzora«, čijim urednikom postaje godine 1892.

Baveći se već od svoje prve mladosti književnošću, Pasarić se je najviše oduševljavao slavenskim piscima i to na prvoj mjestu Rusima, među kojima mu je bio najmiliji Turgenjev. Zanešen ruskim realizmom piše i on sve svoje prikaze i ocjene otvoreno i realno, dolazeći tako zbog iznašanja istine s mnogima u sukob. Takav mu je rad zadao mnogo gorkih časova u životu, zbog toga je kojiput bio i osamljen. No Pasarić nije mogao drukčije... Možda je bio baš premalo realan?

Uz svoj publicistički rad počinje Pasarić vrlo rano da se bavi i politikom, ističući se kao nepomirljivi neprijatelj tuđinskog vala u Hrvatskoj. Tako je na izborima godine 1897 kandidirao u Pisarovini, gdje je bio uza sav teror i izabran. No izbor bi poništen, a progon protiv Pasarića postade veći i otvoren. Ali Pasarić nije ni tada klonuo, ostao je uza sva proganjanja i zatvore vjeran svome idealu, svojoj borbi za slobodom Hrvatske.

Nakon sloma omraženog režima napušta za neko vrijeme politiku, враћa se ponovno na gimnaziju u Zagrebu, gdje postaje i ravnateljem, u kojem svojstvu ostaje sve do god. 1924., kada polazi u mirovinu. Iza sloma Austro-Ugarske zahvaća Pasarić ponovno u politiku i pristaje uz Hrvatsku seljačku stranku. Bio je izabran njezinim zastupnikom, nakon čega postaje i potsekretarom u ministarstvu prosvjete. Kasnije se više nije isticao u politici.

Pored rada u »Obzoru«, čiji je urednik bio od 1892.—1905., surađivao je Pasarić kroz dugi niz godina skoro u svim hrvatskim književnim časopisima, pišući brojne književne kritičke prikaze. Vrijedno je istaći, da je bio neko vrijeme i urednik izdanja »Matica Hrvatske«, pa je baš njegova zasluga, da smo došli do dobrih prijevoda ruskih pisaca. Istakao se je i kao pisac pedagoških djela.

*

Za nas je napose važan rad Josipa Pasarića na organiziranju i širenju planinarskog pokreta u Hrvatskoj. U tome će ga radu malo njih dostići. Tu je on bio jedan od prvih, uvijek vrlo aktivan,

vršeći stalno snažan utjecaj na čitave generacije planinara. S Pasarićem ulazi novi duh u hrvatsko planinarstvo, s njime započinje novo doba »Hrvatskog planinarskog društva«. Od god. 1898., kada je prvi put započeo aktivno da surađuje u »Hrvatskom planinarskom društvu«, pa kroz dugi niz godina, kada je bio njegovim predsjednikom i urednikom »Hrvatskog planinara«, Josip Pasarić u društvu čitave čete istaknutih planinara uspijeva ostvariti mnogo svoju zamisao.

Ne ćemo analizirati taj golemi rad, ne ćemo iznašati sve one brojne članke i sastavke, koje je on objavio u »Hrvatskom planinaru«, sve to nije potrebno, jer posljedice toga blagotvornog rada

osjeća svaki planinar, one se vide u današnjem radu i u razgraničnosti »Hrvatskog planinarskog društva«. Navesti ćemo ovdje samo nekoliko riječi iz govora pokojnikovog najboljeg suradnika g. dra. Krajača, izrečenog nad pokojnikovim odrom: »... Što je danas na polju hrvatskog planinarstva, kao samo po sebi razumljivo, zasluga je Tvoja, Tvoj rada, činjenica i pretpostavka, koje si Ti stvorio i uzdržao. Bilo je vrijeme, kada si uz sav ostali Tvoj rad uglavnom na svojim leđima pronio hrvatsko planinarstvo, organizirano u »Hrvatskom planinarskom društvu«, iz njegovih početaka u današnje doba. I ta je zasluga daleko veća — jer je opće narodna, socijalna i odgojna — nego li što su par individualnih uspona u tuđem gorju«.

Ove riječi dovoljno pokazuju zasluge Josipa Pasarića za napredak našeg društva, zbog čega mu svi hrvatski planinari i oda-

doše dužno priznanje izabravši ga začasnim članom. A danas, kada ga nema više među nama, neka se svi planinari poklone njegovoj uspomeni i uskliknu:

Hvala i slava organizatoru hrvatskog planinarstva prof. Josipu Pasariću!

Dr. Fran Kušan

*Markiranim planinarskim putevima i stazama kroz Samoborsko Gorje**

Walter Flašar (Samobor)

Japetić (871 m).

Japetić je najviša samoborska gora. Leži jugozapadno od Samobora. Njegovi strmi istočni obronci, kao i veliki dio zaravnji, bili su još pred 12 godina obrasli krasnom šumom, pretežno bukovom, koja je sva posjećena. Kao za uspomenu ostavljen je na vrhu Japetića mali dio te šume, i to onaj slabiji. Južni i zapadni obronci pošteđeni su od toga pustošenja. Godine 1926. pošumljeni su pusti predjeli crnogoricom, koja mjestimice dobro napreduje.

Prostrana visoravan Japetića obiluje širokim livadama, koje su počevši od svibnja pa do polovice kolovoza, do košnje, posute stotinama vrsta prekrasnog gorskog cvijeća. Priroda ih u to godišnje doba upravo raskošno okiti svim mogućim bojama. Cijele komplekse pokrivaju bezbrojni primjeri jedne vrste roda *E pilobium* (Fleischeri?), koji svojom visokom stabljikom nadmašuju visinu trave, badišući cijele predjele svojom lijepom svjetlo ljubičastom bojom, dajući cijelom kraju vrlo slikovit izgled. Zapadni dijelovi livada pokriveni su u to godišnje doba brojnim vladisavkama (*Gentiana trifolia*), koje se ističu svojom intenzivno plavom bojom. Visoka trava livada upravo je protkana hiljadama ivančica (*Chrysanthemum leucanthemum*). Japetić u cvijetu zaista je krasan. Tko ga samo jednom vidi u tom raskošnom šareniliu, taj će se vratiti, da se naužije te lijepе slike. Ovako bujnu florу našao sam samo na bosanskim visoravnima.

U kolovozu, nakon košnje, nestaje tog šarenila, ostaju velike zelenе plohe, kojima je jedini ukras stričak (*Carlina acaulis*), koji se na suncu ljeska kao srebrna zvijezda.

Izim bogate flore obiluje Japetić i sa divljači. Ovdje su zastupani zečevi, lisice, srne, lijepi primjeri srndača, a i divlji veprovi nijesu

* Jedan dio opisa planinarskih puteva i staza kroz Samoborsko Gorje izašao je u 12. broju »Hrvatskog planinara« god. 1937. — U redništvo.

baš rijetki. Naišao sam na japetičkim livadama cijele predjelu razvane od toga velikog štetočinca.

U šumi ispod najvišeg vrha Japetića nalazi se izvor, koji stvara oveću mlaku. Nažalost je tako zamuljen, da mu je voda neu-porabiva. Kada bi se taj izvor prokopao i očistio, dobio bi Japetić dobru vodu, koje sada nema.

Uslijed toga što je visoravan Japetića prostrana i valovita, bilo je do nedavno nemoguće dobiti s jednog mjesta svestrani vidik. Trebalo je obići cijeli plato i potražiti prikladne točke, sa kojih se pružaju vidici na pojedine predjеле. Podružnica Japetić rješila je to pitanje na originalni način. Sagradila je na jednoj staroj bukvi u visini od 8 metara vidikovac, sa kojega se pruža lijepi vidik na cjelo-

Foto: J. Flasar

Livade Japetića

kupno Samoborsko Gorje, Savsku dolinu, Karlovačku nizinu i na veći dio Žumberačkog Gorja. Strijelice pokazuju i označuju pojedine predjele, tako da je omogućena dobra orijentacija. Vidikovac je jako primitivan, no služi dobro namijenjenoj mu svrsi. Sigurno će ga jednom zamijeniti otmeniji.

Usprkos tome što je Japetić zaista lijep, a pogledi sa njegovog vrha daleki, razmjerno ga planinari malo posjećuju. Uzrok? Neki mi rekoše: — daleko je do njega —, drugi opet: — strme su mu staze — i t. d. Sve to nije ispravno. Put od Samobora do Japetića traje svega $3\frac{1}{2}$ sata, a to za planinara nije mnogo. Staze mu nijesu sve strme. Imade i ugodnih, manje strmih puteva.

Svi putevi na Japetić vode dolinom Lipovačke Gradne, koju sam već ranije opisao.

Od Smerovišta vode na Japetić dva puta:

Jedan preko Cerinskog Vira, koji je prije poplave bio lagan. Iza poplave postao je naporniji, jer ga je voda oštetila, no zato je postao i mnogo zanimljiviji. To je sada pravi planinarski put; drugi put vodi kroz selo Šipacki Breg. To je kolni put i dosta je ugodan.

Najugodniji je kolni put, koji vodi iz Lipovačke Drage odmah iza prvog mлина desno, preko Velikog Lipovca. To je put na Dragonoš Selo, a odvaja na Japetić.

Od Lipovačkog doma vode tri puta na Japetić:

Prvi, najugodniji, vodi tik uz pilanu više Lipovačkog doma na gore opisani kolni put u Dragonoš Selo, a odvaja lijevo na Japetić. Tim putem se postepenim usponom dolazi do prvih livada Japetića, odakle je krasna šetnja do vidikovca.

Drugi put vodi uz pilanu, desno jarkom. To je strmi put, koji je naporniji, osobito iza poplave, pošto je mjestimice oštećen. Ovom stazom dolazi se na već ranije opisani put, koji odvaja na Japetić sa kolne dragonoške ceste.

Treći put vodi uz mlin, kroz Mali Lipovac te postepenim usponom do Velikih Vrata, gdje zakreće desno uz rub šume ravno na sam vrh Japetića. Ovo je jako ugodni put, traje kojih 15 minuta dulje, ali nije strm.

Planinarske markacije na visoravni Japetića zadaju podružnici Japetić velikih briga. Pošto tu nema šume, postavljaju se stupovi sa putokaznim pločama, koje neozbiljni pastiri stalno ruše, ploče razbijaju ili ih odnose. Otkako je postavljen vidikovac, postala je orijentacija na japetićkim livadama lakaša.

Jastrebarsko je sa Japetićem također vezano markiranim putem. Od Jastrebarskog do podnožja Plješvice vodi automobilski put, od kojega lijevo odvaja kolni put do Vranodola, sela, koje leži podno južnog obronka Japetića. Od Vranodola vodi kratka ali strma staza do Velikih Vrata (sedlo, koje je ujedno granica između jaskanskog i samoborskog kotara), a od ovud vodi na vrh Japetića već prije opisani put.

Spomenuti mi je još, da su livade Japetića, osobito zapadne, prikladne za skijaški sport. Imade tu jako lijepih terena, a spust sa Japetića u Lipovačku Dragu pruža skijašu veliki užitak.

Plješvica (780 m).

Plješvica je drugi najviši brijeđ Samoborskog Gorja. Susjed je masiva Oštanca. Obrasla je sva šumom, a greben joj je uzak i sastoji se od tri vrha, koje narod zove »Tri Kralja«. Obronci su joj strmi, tako da je uspon naporan. Planinari se najvećim dijelom služe putem, koji od sela Kotari vodi na početak grebena, odakle se postepenim usponom dolazi do najvišeg vrha Plješvice, gdje se nalazi i vidikovac. Jedini širi pogled na okolicu pruža se sa željeznog vidi-

kovca, koji je sagradilo Hrvatsko planinarsko društvo iz Zagreba. Prema jugu pada pogled na prostranu Karlovačku i Jaskansku dolinu, prema sjeveru na Rude i Oštrc, a prema istoku na stari Okić Grad. Krasan je pogled na plješivičku kotlinu, koja se prostire između masiva Oštrca i Plješivice. Puna je širokih livada, koje zimi služe kao vanredan skijaški teren. Zimi su te livade pune zagrebačkih skijaša.

Iz Samobora vode dva glavna puta na Plješivicu:

Prvi kroz već prije opisanu Rudarsku Dragu do R u d a, odakle vodi krasni automobilski put u zavojima do sela Br a s l o v j e, koje

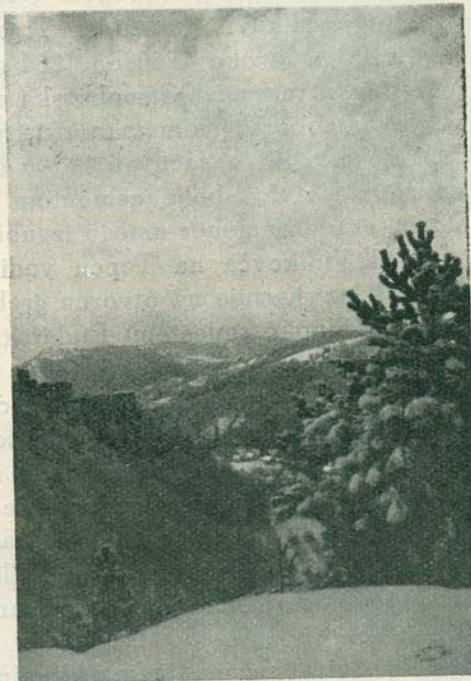

Foto: J. Flašar

Pogled na Samoborski stari grad i na Rudarsku Dragu

se je priljubilo tik uz podnožje istočnog strmog obronka Oštrca. Cesta se dalje postepeno uspinje u serpentinama kroz romantičnu plješivičku kotlinu do Prekrižja, pa naglim usponom dolazi do najviše točke »Poljanice« (661 m). Od Poljanica vodi lijevo planinarska staza, kroz šumu, na piramidu.

Od Prekrižja odvaja lijevo kolni put do stare crkve Sv. Leonarda, dalje do sela Kotari, otkuda se dolazi postepenim usponom po grebenu do piramide. Jedan put odvaja prije Sv. Leonarda na greben Plješivice.

Od Ruda vodi jedan kraći put do grebena Plješivice, preko sela Bu k o v j e, no ne pruža one lijepе vidike, koji se redaju na auto-

mobilskoj cesti, koja se serpentinama uspinje kroz lijepu plješivičku kotlinu.

Drugi put: Samobor—Tepec—Cerje—Kotari—Piramida.

Uspon započinje kod trga u Samoboru, kraj župne crkve i vodi kroz lijepi i poznati perivoj Anindol (znamenit radi Aninskog proštenja, koje se svake godine održaje uz prisustovanje nekoliko hiljada ljudi), ispod kapelice Sv. Ane, na vrh Tepca (322 m), gdje je samoborska općina sagradila vidikovac. Krasan je pogled s ovog vidikovca na jedan dio Samobora, cijelu Savsku nizinu i na Rudarsku Dragu. Impozantan je pogled na stari Samoborski grad, koji se uzdiže na zapadnom obronku Tepca. Ovaj stari grad ukras je Samobora: osobito je slikovit gledan sa Trga Kralja Tomislava u Samoboru. Sagradio ga je oko 1260 do 1264 god. češki kralj Otokar II. Danas je već jako razrušen. Samoborska općina kao i Društvo za poljepšavanje Samobora (Klimatsko društvo) poduzimali su već potrebite mјere, kako bi ga sačuvali bar u sјadanjem stanju. Potrebno bi bilo da se zidovi još bolje cementom učvrste, jer bi nestankom ovog starog grada Samobor mnogo izgubio.

Od Vidikovca na Tepcu vodi put dalje kroz lijepu hrastovu šumu, izlazi kasnije na otvoren greben, sa kojega se pruža lijepi pogled na duboko smještenu Rudarsku Dragu i na masiv Oštrca. Prolazi kroz gorska sela Cerje, Manja Vas, Kotari do grebena, kojim se dolazi na vrh Plješivice, do piramide. Od piramide spušta se staza na Poljanice, odakle se kraticom dolazi do poznate restauracije »Vile Horvat«, koja se nalazi u selu Plješivici (387 m). Pogled sa terase ove restauracije je krasan. Pred gledaocem se prostire vinorodni brežuljasti kraj, Jaskanska i Karlovačka nizina, u kojima se ističu umjetni ribnjaci. Plješivica je osobito omiljela izletnička točka za autoturiste, koji ovamo zalaze zbog dobre automobilske ceste.

Plješivica vezana je markiranim putem sa poznatim skijaškim terenom Presekom, a time i sa Oštrcom i Lipovačkim domom.

Put vodi od Prekrizja uz Mrakužiće (najveća seljačka zadruga okoline Samobora) laganim usponom kroz lijepu šumu na prostranu zaravan poznate Mrakužićeve livade, zvane »Šafranarka«. Krasna je to livada, stvorena da se na njoj izgradi planinarski dom. Pogled je svestran. Dukobo dolje leži Lipovačka Draga, a tamo u kutu podno Japetića vidí se crveni krov Lipovačkog doma. Eno tamo originalnog vidikovca na Japetiću, a prama sjeveru uzdižu se strme hridi Oštrca. Plješivica se ukazuje u svoj svojoj ljepoti, a na podnožju joj leži Sv. Leonard, od kojega se postepeno prema Rudama spuštaju široke livade. Tamo iza gorskog grebena prostire se Savska dolina, koju s jedne strane zatvara Zagrebačka Gora. Tamo dalje eno bije-

Foto: M. Dragman

MONT BLANC: POGLED SA JONCTION LEDENIKA NA AIGUILLE
DU GOÛTER, 3843 m (LIJEVO: DÔME DU GOÛTER, 4309 m)

Foto: M. Dragman

SAVOJSKE ALPE: POGLED SA GÉANT LEDENIKA NA AIGUILLE DU PLAN,
3673 m (LIJEVO), SKUPINU AIGUILLE VERTE, 4121 m (DESNO)
I MER DE GLACE (SREDINA)

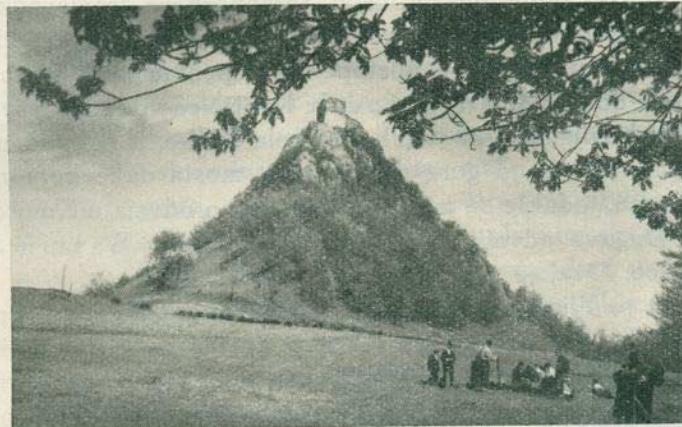

Foto: Lj. Griesbach

Okić

log Zagreba, čije kuće nadmašuju tornjevi katedrale. Pogled sa Šafra-narke je divan.

Put se s ove livade spušta kroz nisko šiblje na Presek u (745 m), odakle vode već opisani putevi na Oštrc i Lipovački dom.

Od Prekrižja na Plješivici vodi markirani put u romantičnu kotlinu, u kojoj leže sopotski mlinovi. Tu je stari Maričkin mlin, star preko 150 godina, zanimljiv i slikovit. Put vodi dalje do Vranodola. Ovo je za goste, koji borave na Oštrcu ili u Lipovačkom domu, kra-sna šetnja. Inače planinari rijetko zalaze u tu kotlinu, jer leži po strani.

Okić Grad (495 m).

Leži u istočnom dijelu Samoborskog Gorja. Omiljelo je izletište zagrebačkih planinara. Prvi vlasnik bio mu je Jaroslav (Irislav). Spominje se već 1183. godine. Kao orlovsko gnijezdo uzdiže se taj stari, nekad poznati grad visoko na klisurama, dominirajući cijelom okolicom. Zidovi su mu danas slabi i ruše se. Podružnica Japetić, koja mu je danas vlasnik, poduzimala je već mjere, kako bi ga uščuvala. No nema dosta sredstava, da ga temeljito popravi i uščuva.

Divan je pogled sa Okića; reljef pun varijacija, snažan i slikovit. Sjeverni i istočni obronci uzvisine, na kojoj se uzdiže taj stari grad, obrasli su šumom, dokim se njena južna strana uzdiže gotovo okomitom klisurom, koja danas alpinističkoj sekциji Hrvatskog planinarskog društva služi kao škola za planinarenje u stijeni.

Okolica Okića obiluje brojnim vinogradima.

Iz Samobora vode na Okić dva glavna puta. Oba prolaze kroz Mirnovec (2 sata hoda).

Prvi: Samobor—Mirnovec — desno poljskim putem — Konjščice—Klake—Okić.

Ovo je tzv. ljetni put. Vodi iz Samobora uz franjevački samostan, kolnim putem do Mirnovca, dalje do prvog mosta, odakle se desno odvaja put, kojim se postepenim usponom kroz šume i vino-grade dolazi do sela Konjšice. Iz Konjšice vodi dosta jednolični put, bez ikakovih osobitih vidika do sela Klake, a odovud na Okić.

Drugi put vodi od gore spomenutog mosta dalje kolnim putem na Dugavu, odakle se isti kolni put desno odvaja u Konjšice. Na podnožju Dugave odvaja desno jedna staza kroz Baltin Jarak na Konjšice. Ovaj je put dobar samo ljeti.

Okić je sa Plješivicom vezan markiranim putem. Šumska put vodi na poznati Terihajski Brijeg, s kojega se pruža jedinstvena slika na stari Okić Grad. To je najljepša slika Okića. Sa Terihajskog Brijega pruža se svestran vidik na Samoborsko Gorje. Put vodi dalje do sela Kotari te na vrh Plješivice.

Druga šumska staza vodi od Terihajskog Brijega u selo Manja Vas, odakle se strma staza spušta u Rude, dok kolni put vodi u selo Cerje, do piramide na Tepcu te u Samobor.

Životinje vječne noći

Zlatko Milković (Zagreb)

Nakon šetnje Postojnskom Spiljom

Foto: B. Vit. r

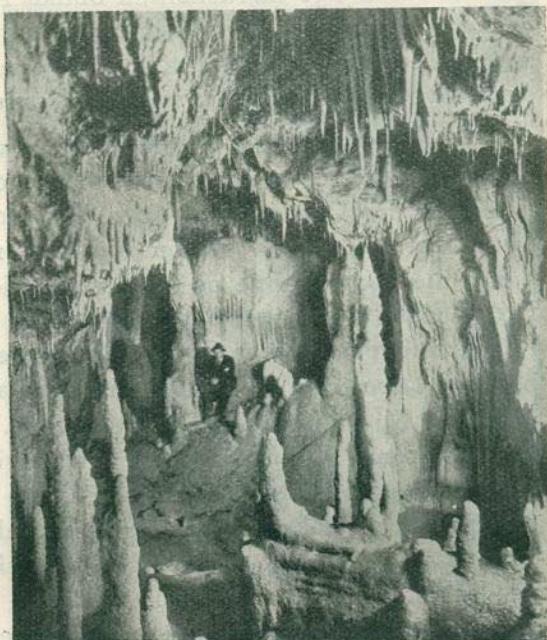
»Il Nauno«

Prošle sam godine posjetio Postojnsku Spilju s jednom grupom izletnika. Na povratku kući, kada smo prelazili preko granice i kada su se vršile posljednje formalnosti s talijanskim vlastima, u meni je dozrela samo jedna misao, a to: prvi pri-ljek opet u Postojnu! Ali sâm! Ovako u grupi čovjek prolazi, nošen bujicom naroda, s mjesta na mjesto, iz jedne dvorane u drugu, više vodiča istovremeno uzvikuju imena dvo-rana, sa svih strana dopiru poklici kao: La sala da ballo, Il Brillante, La grande cortina,

La rovina, Il grande Duome, Grotta nera, Grotta del Paradiso itd. itd., da se konačno ne zna, gdje se nalazimo i što gledamo. U velikim skupinama ljudi su kao malena djeca. Vrlo je zanimljivo promatrati psihološki ovakove mase. Pod sugestijom onih prvih utisaka, i to u prvoj redu vizuelnih utisaka, oni se posvema predavaju nekom pasivnošću svojim vodičima. Čitav kompleks utisaka gomila se u putnicima, koji se miješaju međusobno u jedan nesuvisli kaos, neku mješavinu svega onoga, što se je vidjelo i čulo, osjetilo i prošlo, da se konačno ne zna.

gdje da se počne sa svime time i kako da se sve to raščlani u pojedine komponente, koje izgrađuju čitav taj kaos u nama.

Potrebni su dani, da se sve to iskristalizira u nama. Tek naknadno, kada se izgubi umor puta i napora, kada se zaboravlja na sve one malene i neznačajne sitnice, koje često puta znaju biti i neugodne na ovakovim skupnim putovanjima, onda se tek počinje dobivati prava slika onoga, što smo vidjeli i što smo proživjeli. Kao da se kakove magle dižu s našeg sjećanja i malo pomalo razotkrivaju nam ono, što je lijepo i što nam je ostalo u ugodnoj uspomeni. Kasnije nam se dapače i ona sama gužva i stiska, zastajkivanje i čekanje na

U srednjoj dvorani »Nove Spilje« u Postojnskoj Spilji
(Po slici Brunner-Dvořáka u
Perko: Die Adelsberger Grotte)

granicama, otimanje za mesta u vagonima, pričinja kao nešto, čega se rado sjećamo. A naročito se rado sjećamo onda, ako je ono, što smo htjeli vidjeti, zaista i ispunilo sve naše nade, dapače još ih i nadmašilo.

A Postojnska Spilja ih je nadmašila. I nehotice se sjećam riječi, što ih je izrekla rumunjska kraljica Elizabeta (Carmen Sylva), kada je posjetila 1897. spilju: »Pod zemljom posjeduje priča svoje posebno carstvo.« Te riječi, zapisane u knjigu posjetnika Postojnske Spilje, niti najmanje ne pretjeruju. Svojom ljepotom, svojom veličinom, impozantnošću, bizarnim oblicima svojih stalaktita i stalagnita, svjetlučavim refleksom svojih prozirnih stupova (Il Brillante), ona nadmašuje sve najpohvalnije riječi, koje se o njoj mogu izreći. Ovdje je

priroda i ponovno dokazala, da može biti veličanstvena i uzvišena, daleko iznad naše mogućnosti, da je opišemo i orišemo.

Takovu ljepotu se može samo doživjeti. U onim podzemnim dvoranama, kada čovjek stoji sto, stopedeset, dvjesti metara pod površinom zemlje, ne preostaje mu ništa drugo, nego da se posvema prepusti utiscima, koji ovladaju čitavim našim bićem. Mukla tišina, koju gotovo možemo pipati prstima i rezati nožem, prekidana je samo tek tu i tamo kapanjem vode ili dalekim šumom rijeke D i v k e, koja protjeće kroz spilju. Okamenjeno, blistavo carstvo prostrlo se pred nama i poleglo nepomično i hladno. Kao prsti kakove pokopane nemanji rastu sige najrazličitijih oblika i dimenzija. Od golemih, impozantnih stupova, koji dijele čitave dvorane jednu od druge, do malenih tek nastalih stalaktita, koji poput vrpca vise u zraku, kao da su se ovog časa ukočili u svome lelijanju (*Sala dei spaghetti*).

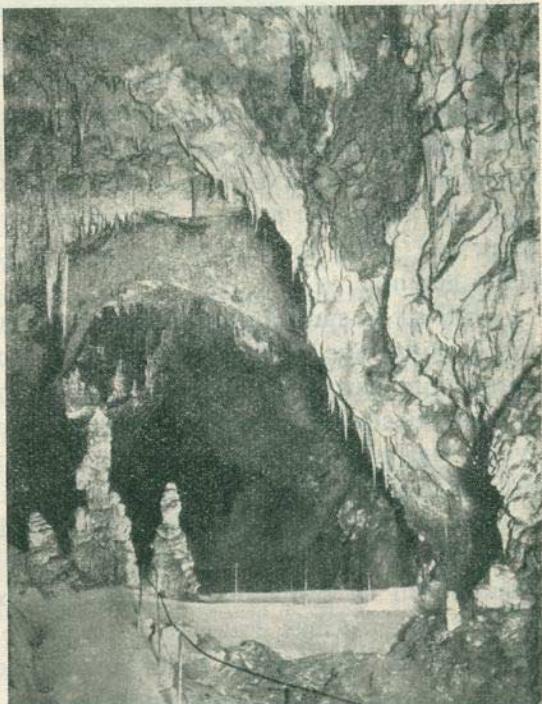
Zastanemo. Tišina je tolika, da se uopće u nju ne može pravo vjerovati. Moguće se ipak nešto giba, moguće ipak nešto živi i raste u toj dubini. Ali ništa, baš ništa. Da prostojimo sate i sate, da slušamo i strepimo nad svakim zvukom, ne bismo i opet čuli ništa. Samo tu i tamo kapne po koja kap vode, udari o tlo i rasprsne se. Drugo ništa. I same sige, kao da su se ukočile pred tom dubokom i neshvatljivom tišinom. Srasle su s njome u jednu cjelinu, nepomične, blistave i prozirne, pa rastu i rastu, polako, rastu vjekovima i mijenjaju se. Ali one računaju sa stoljećima. Dah im je trom i polagan, kao što tromo i polagano odmiču vjekovi, ali ipak — odmiču. I tada svakih sto godina jedamput mora da se o ponoći probudi ovo kameni carstvo, da se pokrene i digne, da se naklone sige jedna drugoj, dotaknu svojim vršcima stalaktiti i stalagmiti i stvore novi stup. Tada negdje onaj glasoviti postojnski zastor (*la grande cortina*) zavijori kao na propuhu, novi nabori urežu se na njegovo kameni, zapravo kristalno ruho i ponovno ukoči. To potraje samo jedan momenat, jedan pokret u stoljeću, jedan uzdah zemaljske unutrašnjosti, kada se ona pokreće, kao što se i mi pokrećemo u snu na krevetu, da poslije toga ponovno zapadne u stogodišnju šutnju i mrtvilo.

Prolazio sam podzemnim hodnicima i dvoranama nošen neprestance novim emocijama i novim impresijama. Znao sam, da će me iza svakog zaokreta čekati novo iznenadenje, još bizarniji oblici i još veći doživljaji. Ljudska mašta ne bi mogla nikada stvoriti ono, što stvara Priroda. Ona se baš na ovome malenom komadićku zemlje pokazala kao najgenijalniji umjetnik. S jednom jedinom vrstom materijala (vapnenac) i s jednim jedinim pomagačem — vremenom, ona je stvorila jedan posvema novi svijet — posebni svijet bajke, koja caruje pod zemljom, kako je kazala Carmen Sylva.

Postojnska Spilja je danas uređena. U njoj je provedena elektrifikacija, malene električne željeznice sa strahovitim štropotom prevažaju putnike na dužini od nekoliko kilometara, ali u Prirodu samu nije dirano. Reflektorske su svjetiljke tako spretno markirane i postavljene iza pojedinih siga, da se gotovo niti ne razabire, odakle dopire svjetlost. Mijenjanje boja svjetlosti donekle malo smeta, jer nas podsjeća na jeftine teatarske efekte, ali moramo priznati, da podiže čarobnost. Ali usprkos svemu tomu, ona još uvijek stoji veličanstvena u svoj svojoj ljepoti, netaknuta i velika, kao što može biti samo Priroda.

Jedna od većih dvorana u Postojnskoj Spilji. (Po slici Brunner-Dvořáka u Perko:

Die Adelsberger Grotte).

U našem divljenju možemo razabrati dvije komponente, koje ga izgrađuju. I to: oblik i — vrijeme. Sjetimo se samo, koliko je tisuća i tisuća godina morao rasti i debljati onaj veličanstveni i glomazni stup, poznat pod imenom »Briljant«, kada znamo, da su ga stvorile kaplje vode, koje su polako, vanredno polako kapale sa vrha pećine na tlo, raspršile se od udarca o zemlju, ishlapile, a ona mala količina rastopljenog vapnenca ili dolomita, koja se nalazila u toj jednoj jedinoj kaplji, malo je pomalo rasla pod udarcem novih kaplja i stvarala one veličanstvene kristalne kolone, koji tako divno bliste na sjaju reflektora, još i danas vlažni i mokri od vode, koja kaplje i sada, kao što je kapala prije stotine i hiljade godina.

Na brdu Soviču, u kome se nalazi Postojnska Spilja, koči se ponosno stara jedna ruševina, već sasma nagrižena i izjedena zubom vremena. Ali što je starost te gradine spram starosti onih giganata pod zemljom! A ipak — njima vrijeme ne škodi! Oni se ne raspadaju — oni rastu. Oni se ne troše i ne trunu — oni se uzdižu sve ljepši i veći!

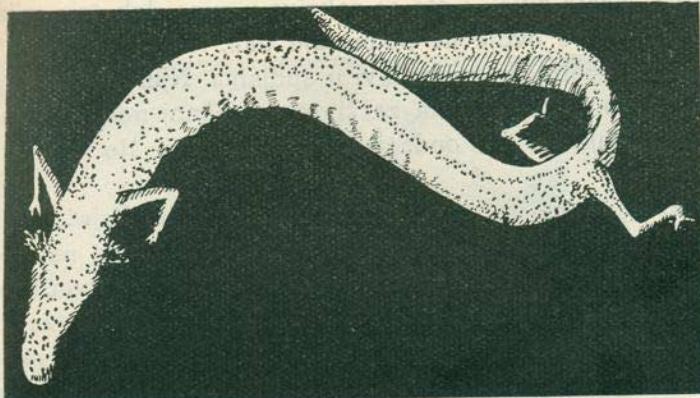
*

Postojnska Spilja otvorena je na svečani način 1818. godine posjetom cara Franje I. Zahvaljujući svojoj ljepoti i veličini u najskorije je vrijeme postala najpoznatijom i najposjećenijom spiljom Evrope. Smještena 550 metara nad morem, u brdu Soviču (672 m) sa starom gradinom na vrhu, ona je postala objektom ne samo brojnih izletnika iz svih dijelova svijeta, nego i naučnih istraživača. Voda je izvršila tako reći sve rade u njoj. Materijal, iz kojeg je izgrađena, pretežno je vapnenac i dolomit, kao što je i sav ostali krš naše Istre izgrađen iz toga. Prvi ju je proučavao Adolf Schmid (1850—1853 godine), zatim Kraus i Szombathy 1885, Putik 1885—1888, Martel 1893, te konačno njen današnji upravitelj A. Perko¹⁾ (1906 godine).

Bili su to smioni pioniri, koji su se usudili na putovanje u nepoznate podzemne rovove, što pješke, što posebno udešenim i lako prenosivim čamcima. Danas je spilja prohodna i rasvjetljena, sva opasna mjesta označena su i ograđena željeznim ogradama, ali onda svega toga nije bilo. Nesavršene i jednostavne svjetiljke osvjetljivale su vrlo maleni krug oko istraživača i nikada se nije znalo, hoće li kamen, na koji se je stupilo nogom, izdržati težinu tijela ili će se odvaliti nekuda u crninu ponora. A ipak su ti ljudi godinama i godinama radili na proučavanju prirodnih pojava u spilji. Usprkos svim svojim opasnostima, kako kaže Perko, ona je bila privlačiva za svoje smjele istraživače. Nisu prezali pred opasnostima, koje su im svakoga časa prijetile, niti su tako jako osjećali umor nakon rada.

Neprestano su se otkrivale nove spilje povezane u zajednički kompleks, otkriveno je i veliko podzemno jezero (Tartar), na kome se danas nalaze čamci i koje je rasvjetljeno crvenim reflektorima. A sa svakim novim otkrićem otkrivane su nove ljepote i novi oblici. U pojedinim su spiljama nađene sige, koje je voda i vrijeme tako izjedalo i modificiralo, da nas podsjećaju na figure isklesane rukom. Poznata je na pr. »kornjača«, pa figura »krokodila«, »djevojke, koja spava«, »papinska tiara«, »kiosk«, »žalobna vrba« te konačno slon bez glave u 80 metara dugačkom koridoru. No vrhunac među tim

¹⁾ Slike iz spilje pretežno sam uzeo iz knjige G. And. Perko: Die Adelsberger Grotte im Wort und Bild, 1910.

Čovječja ribica (*Proteus anguineus* Laur.)

od prirode izdjelanim kamenim figurama predstavlja maleni lik patuljka, kako čući uz put, kojim se ide do velike plesne dvorane. To je popularni »il Nanno«, srećonoša, za kojega nitko ne bi mogao reći, da nije na njemu bila ljudska ruka i pomogla Prirodi. Od najvećih dvorana, koje nalazimo u toj spilji, je »Velika dvorana«, duga 45 m, široka 30 m, a visoka 28 metara. Zatim »Plesna dvorana«, »Raj« (il Paradiso) i druge. Čitava spilja (sa svim pokrajnjim do sada istraženim dijelovima) duga je 20.5 kilometara, a samo jedan rukav Tartarskog jezera dug je 300 metara. Tako je ta spilja nakon svoga potpunog istraživanja postala najvećom u Evropi.

Što se starosti tiče, mislim da je najbolje, da se poslužimo brojkama, što ih Perko navađa u svojoj već spomenutoj radnji. Naučnim istraživanjima dokazalo se, da je potrebno 26 godina, da stalaktiti naraste 1—2 milimetra. Na temelju toga izračunano je, da se stvori siga visoka 1 metar potrebno je 15.000—25.000 godina. Jesu li nam potrebne daljne brojke? Dosta je da se postavimo pred one glomazne stupove i da nam oni sami pričaju o svojoj prošlosti.

*

I kada se prolazi ovako tom spiljom i kada se ne čuje ništa drugo, nego jedino odzvanjanje svojih vlastitih koraka i tu i tamo kapanje vode, nameće nam se samo od sebe pitanje: da li ovdje može uopće biti života? Ima li u tom kamenom carstvu pod zemljom barem kakovo biće, koje plazi preko kamenja i litica, koje se kupa u malenim jezercima i koje diše u toj tami. Ova nam se pomisao u prvi mah učini apsurdnom. Jer čim se pogase reflektorska svjetla, zavlada neprirodna tama čitavom spiljom. Tako ta noć traje ondje vjekovima i vjekovima. Te sige ne poznaju tračak svijetla niti zrake sunčane. A ipak — kada bi stajali u toj tami, počelo bi se nešto mi-

cati u noći. Nešto živo — što se sakriva u rupe dok gore svijetla, jer ta bića, koja žive ovdje ne podnašaju dan.

Posebni životinjski svijet živi u spiljama. Njihova tijela i njihova osjećala posebno su udešena za život u vječnoj noći. Proučavanjem takovih životinja mi tek onda jasno razabiremo, što znači sunce za život.

Veliki je utjecaj sunčanih zraka na živa bića. Osjećala vida razvita su samo na temelju podražaja svjetlosnih zraka na specifično modificirane sjetilne stанице, koje su se kasnije pretvorile u vidne stанице. Zatim je sunčano svjetlo od presudnog značenja za stvaranje pigmenta — boje u koži živih bića. Već kod ljudi mi razabiremo utjecaj sunčanih zraka na stvaranje tog pigmenta. Ako se po ljetu sunčamo — pocrnimо; znak, da se na podražaj sunčanih zraka stvara to kožno mastilo, poput kakovog plašta prevlači nam čitavu površinu tijela i na taj način sprečava, da sunčane zrake ne prodiru do unutrašnjih organa našega tijela, jer bi time štetno djelovale. Takav pigment je dakle, kao neki prirodni paravan za zaštitu tijela. Ljudi, koji stalno korave u krajevima gdje imade mnogo sunca (jug-mediteran-tropi) dobivaju takovu zaštitu stalno. Talijani su tamnoputniji od nas, a Arapi, te pogotovo crnci imaju sasma drugačiju kožu nego li bijelci. Oni se već narode s tolikom količinom pigmenta u koži, da im put postane smeđa ili dapače posvema crna.

Kod životinja mi dapače još mnogo jasnije razabiremo to djelovanje. Sunce je ujedno i vrlo važan faktor u stvaranju boja, jer i boje u životinji nisu ništa drugo, nego razno obojena pigmentna zrnca, bilo u perju, bilo u dlakama, ljušticama sa krila leptira ili gdje drugdje. Vrlo ćemo lako prepoznati jednu sjevernu životinju od tropске. Sjeverne ptice (ždral na pr.) su sive, jednobojne i tamne, dok su tropске šarenih živahnih boja. Sjetimo se samo tropskih ptica, koje uzgajamo i kod nas (papige, tigrice), pa ćemo lako uočiti tu razliku, dok su raijčice i kolibrići još ljepši i šareniji od papiga.

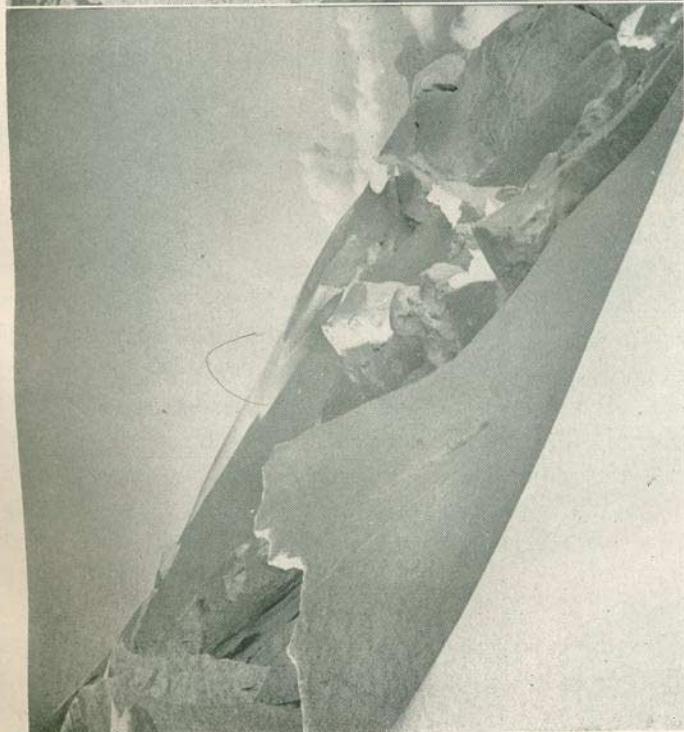
Ili na pr. leptiri! Gotovo nas zaboli oko gledajući one predivne šare na krilima tropskih leptira. Niti kod najvećih slikara svijeta ne nailazimo na toliko uskladene ljepote boja, šarenila, kontrasta i ugodjaja, kao na krilima jednog malog tropskog leptira. Pa već kod naših leptira mi opažamo razliku između danjih i noćnih. Dok su nam danji šarenih i živahnih boja (lastin rep, danje paunče, admirali, apolon), dotle su noćni leptiri tamni, škuro obojeni i jednolični (noćno paunče, mrtvačka glava).

A tko je taj bogodani slikar?

Sunce!...

Sunce, kojemu nikada ne uzmanjka fantazije niti nadahnuća za stvaranje sveđ novih boja i novih ljepota.

Foto: M. Dragman
MONT BLANC;
FANTASTICNI, GOLEMI OBLCI (IZ ČISTOG LEDA)
NA JONCTION LEDENIKU

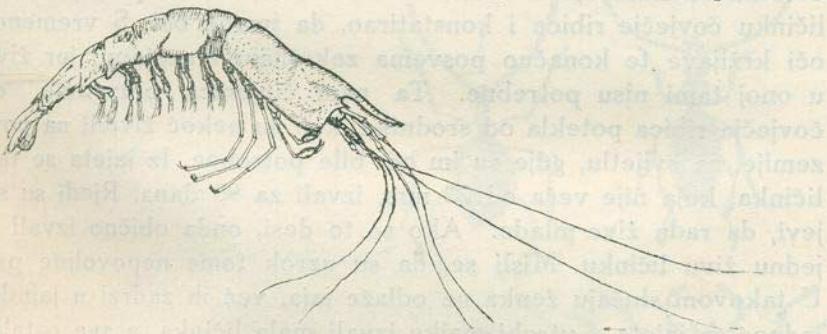

—

C

U spiljama nema sunca. Tamo taj slikar ne može da dođe sa svojim kistom i da započne sa svojim radom. Vječna borba između dana i noći, između svijetla i tame ovdje je završila pobjom tmine. Tu ona caruje vjekovima i vjekovima, povuče se samo na časak, dva, dok gore reflektorska svijetla, da poslije toga bude još veća i još gušća.

I doista, ako pogledamo na životinje, koje tu još žive, onda vidimo promjene na njihovom tijelu. Pomanjkanje svjetlosti donaša sa sobom i pomanjkanje pigmenta. Sva ta bića, koja mi nalazimo po tamnim kutevima spilja, jesu bez pigmenta i bez boja. Pogledamo li samo čovječje ribice (koje uznemireno plivaju po malenom, umjetnom, cementnom bazenu u Postojnskoj Spilji pod jarkim reflektorskim zrakama, jer im smeta svjetlost), opažamo, da su posvema

Po Hesse-Dofleinu

Slijepi spiljski račić (*Troglocaris Schmidti* Dorm.)

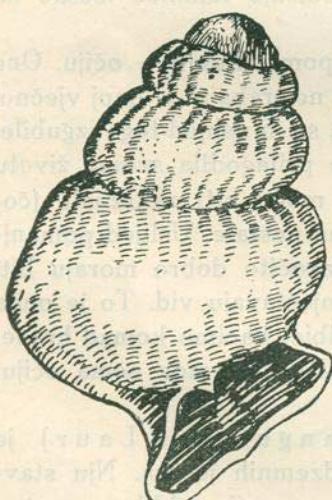
blijede, bezbojne i gotovo prozirne, te nas svojom bojom kože podsjećaju na čovjeka, koji je nakon dugogodišnje tamnice izašao na svjetlost.

Još nešto opažamo na njima, a to je pomanjkanje — očiju. One nemaju oči, nemaju ih naprsto zato, jer ih ne trebaju. U onoj vječnoj tami i onako im oči ne bi ničemu služile, pa su ih uslijed toga izgubile. Slično je i krtica izgubila oči, kada se je prilagodila svome životu pod zemljom. Oči kod spiljskih životinja mogu biti zakržljale (čovječja ribica), ili modificirane ili su posvema nestale. Uslijed pomanjkanja vidnog osjetila, kod tih životinja naročito dobro moraju biti razvijena ostala osjećala, koja onda nadomeštavaju vid. To je onda u glavnom opip i njuh. Ako mi čovječjoj ribici bacimo komad hrane, ona će ravno pojuriti na njega i proglutati ga, premda nema očiju. To znači, da ga je ona osjetila.

Čovječja ribica (*Proteus anguineus* Laur.) je bezuvjetno najinteresantniji stanovnik podzemnih jezera. Nju stavljamo u grupu repatih vodozemaca. Ona se svojim oblikom znatno

razlikuje od svojih srodnika, koji žive na površini zemlje. Uzrok tome moramo tražiti u promjenjenom načinu života i pomanjkanju sunčane svjetlosti. Prvi ju je otkrio i opisao *Valvasor* prije 200 godina u slovenskim spiljama. Godine 1751. uhvatio je neki ribar 5 »nepoznatih, bijelih ribica sa četiri noge«, kako on sam opisuje, također u spomenutom kraju i to je zapravo prva vijest, koju imademo o čovječjoj ribici. Čovječjih ribica imademo više vrsta, a glavna razlika između tih vrsta leži u obliku repa. Može narasti 25—30 cm u dužinu, diše na škrge i ako je izvadimo iz vode, nakon dva sata ugiba. Razmnaža se na dva načina, ili iznese jaja ili izvali živo mlado. Opaženo je, da je jednom jedna ženka iznesla 58 jaja, sa promjerom od 11 milimetara, koje je svako posebno brižljivo pričvrstila na kamenje u vodi. E. Zeller je 1888. prvi puta opazio ličinku čovječje ribice i konstatirao, da imade oči. S vremenom te oči kržljave te konačno posvema zakržljaju i nestanu, jer životinji u onoj tami nisu potrebne. Ta nam činjenica potvrđuje, da je čovječja ribica potekla od srodnika, koji su nekoć živjeli na površini zemlje, na svijetlu, gdje su im oči bile potrebne. Iz jajeta se takova ličinka, koja nije veća od 22 mm, izvali za 90 dana. Rjedi su slučajevi, da rađa žive mладе. Ako se to desi, onda obično izvali samo jednu živu ličinku. Misli se, da su uzrok tome nepovoljne prilike. U takovom slučaju ženka ne odlaže jaja, već ih zadrži u jajniku. Iz jednog se jajeta u utrobi majke izvali mala ličinka, a sva ostala jaja služe toj ličinki kao hrana.

Ako se čovječju ribicu izloži svjetlu, ona postaje vrlo nemirnom. To nas upućuje na to, da ona svjetlost osjeća na kožu. Izvrgnemo li je dulje vremena svjetlosti, ona počinje malo pomalo dobivati

Zospeum (Carychium Schmidtii)

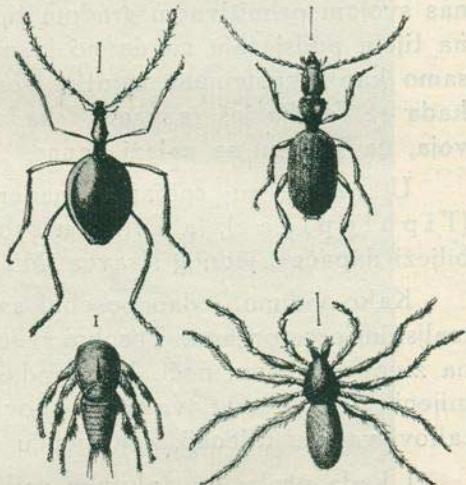
Slijepi puž iz bosanskih spilja (Po Hesse-

Dofleinu)

boju. Pigment se počinje u koži stvarati i takove životinjice prekrivenе su tada tamnim mrljama, koje nastaju iz stvorenog pigmenta. Zanimljivo je spomenuti, da mogu izdržati mjesecima bez hrane. Mnoge su čovječe ribice uzgajane u posebnim akvarijima, gdje je svaki dan mijenjana čista voda iz vodovoda i nije im davano ništa za jelo, a ipak su nakon par mjeseci isto tako okretno plivale po vodi, kao da se redovno ishranjuju. Hrane se uglavnom mesnatom hranom (crvićima, račićima), koju nalaze u vodama, ali je kod njih opažen pojav kanibalizma, t. j. one se jedu međusobno.

Osim čovječjih ribica imamo mi i drugih zastupnika spiljske faune. Dok su čovječe ribice do sada poznate samo kao stanovnici naših spilja (Postojna, Slovenija, Bosna, Dalmacija), ostale ćemo

Spiljski kukci
(Po slici u Perko: Die Adelsberger Grotte)

životinje naći rastepene širom svijeta. Areal ostalih životinja je vrlo velik i prostran, ali usprkos tome imaju svi oni nešto zajedničkog — sljepoću i pomanjkanje pigmenta. Kod nekih su se oči ili posvema izgubile (*Troglocaris Schmidtii*), premda ih u mladosti imaju, a kod drugih su se opet pretvorile u ticala, koja takovim životinjama služe za opip. Vidimo, kako se je Priroda pobrinula za sve. Što na jednome mjestu oduzima, na drugome pruža. Nigdje ne daje previše, ali isto tako niti premalo. Njezin princip je štednja, ali ne škrrost.

Među ostalim životinjskim zastupnicima mi ćemo naći kukce, rake, puževe, crve, ribe, te dapače i zmije.

Od raka možemo spomenuti slijepog rakušca (*Niphargus puteanus*), pećinsku baburu (*Astellus cavaticus Schiödte*), *Troglocaris Schmidtii* Dorm. (slika!), *Cambarus pellucidus* i dr. Svi su oni slijepi, a ličinke njihove imaju još oči. Još jedna karakteristika ih veže

zajedno, a to, da su svi prozirni, kao da su sagrađeni iz stakla. Inače su to maleni račići, koje ćemo naći u obilnom broju po spiljskim vodama.

Puževi su zastupani rodovima *Larvetia* i *Zospeum* (slika!). I ti su puževi isto tako slijepi i prozirni, kao i račići. Od crva nalazimo neke maločkinjaše (*Oligochaeta*) i treptavaši (*Turbellaria*, *Planaria cava tica*), koji se također zadržavaju u vodama. Od pauka ćemo naći u spiljama vrste *Stalita tenebraria*, *Obisium spaeleum* i *Eschatocephalus gracilipes*, od kukaca brojne zastupnike kornjaša i dvokrilaca (slika!), od riba *Ambliopsis spaeleus*, *Typhlichthys*, *Apterichthys caecus*, *Stygicola* i *Lucifuga*, koje nas svojom primitivnom građom tijela, sljepoćom i velikim pločama na tijelu podsjećaju na davno izumrle ribe, kakove danas nalazimo samo kao okamenjene ostatke onih davnih i pradavnih vremena, kada se Zemlja još razvijala i kada nije bila na ovom stepenu razvoja, na kojemu se nalazi danas.

U nekim su spiljama nađene i posebne podzemne zmije (*Tiphlopidae*), a Perko u svojoj raspravi o Postojnskoj Spilji bilježi dapače i jednog sisavca (*Miniopterus schreibersii*).

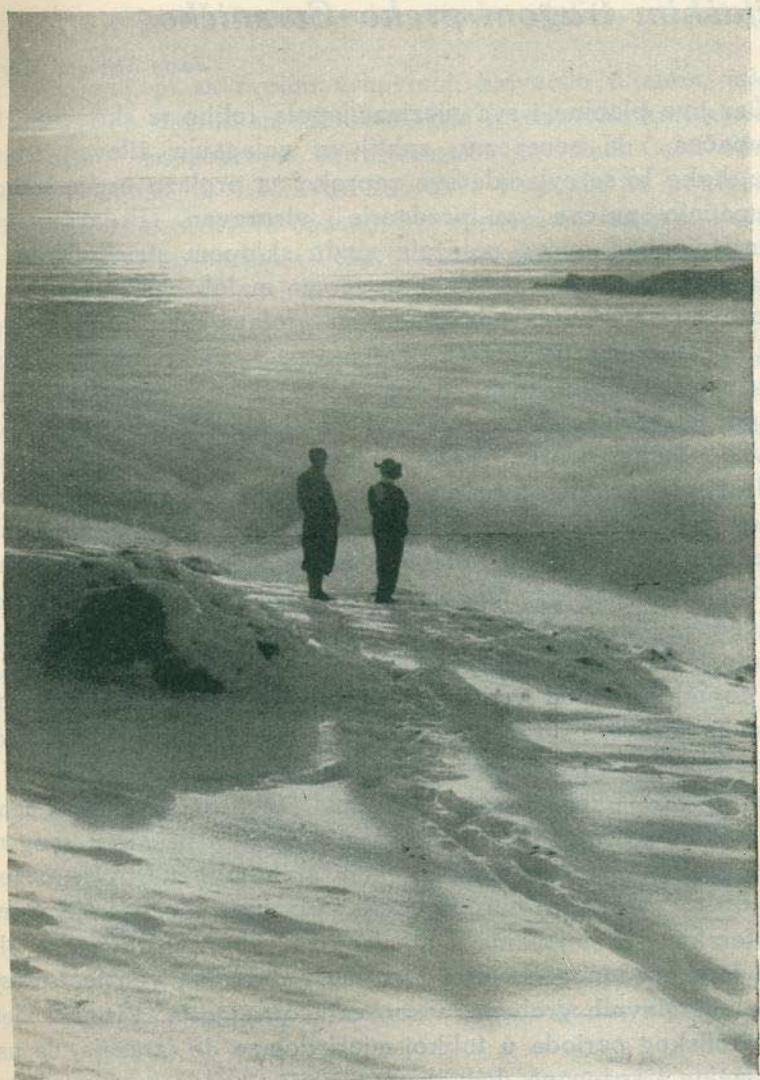
Kako vidimo, jedan posebni svijet živi i diše u podzemnim zemaljskim prostorijama. Posebni svijet živih bića, koja su sva udešena na život u vječnoj noći, koja ondje vlada. Te su se životinje promjenile, jer to zahtjeva njihov novi okoliš, u koji su došle i jer su takovi vanjski utjecaji, koji djeluju na razvoj svakoga živog bića.

I kada prolazimo takovim spiljama, kada se divimo onim neiskazanim ljepotama podzemnoga carstva, gdje kraljuje kristal, tama i tišina, niti ne slutimo, da se tamo među onim predivnim sigama nešto pokreće i diše. Ne slutimo, da se i ovdje vode borbe za opstanak, za svaku kapljvu vode i za svaki griz hrane. A ta je borba krvava i strašna, kao i ona vani. A moguće još i krvavija i strašnija, jer je prikrivena vječnom tamom i vječnom šutnjom.

Sige šute i noć šuti. Čim se upali svjetlo, ne vidi se ništa. Ali u tami ožive ove kamene stijene, bare i jezera, nisu više prazne i mrtve, nešto se pokrene u utrobi zemlje, pojavi se život.

Život, kakovog ćemo teško upoznati, jer se odvija samo u noći.

HRVATSKI PLANINARI POSJEĆUJU I ZIMI SVOJE PLANINE

O zimskim ljepotama bosansko-hercegovačkih planina bilo je već češće govora u »Hrvatskom planinaru«. O tim su ljepotama s ushićenjem pisali ne samo bosanski planinari nego i planinari iz uže Hrvatske, zagrebački planinari, koji su u više navrata proveli svoje zimske dopuste na tim udaljenim planinama. Velika udaljenost, slabe prometne veze, teški prilazi i maleni broj skloništa onemogućuju češće pohađanje planina Herceg-Bosne. Zato su još uvijek sve te ljepote nepristupačne širim planinarskim krugovima. Za one malobrojne hrvatske planinare, koji se usprkos svim neprilikama ipak odluče za posjet bosansko-hercegovačkim planinama, bit će taj boravak na njima pravi užitak, sigurno veći od onog, kojega proživljuju pri boravku u kojoj drugoj pristupačnijoj planini. Bosansko-hercegovačke se planine pokazuju u svoj svojoj netaknutoj prirodi, s ljepotama, koje još nije narušila ljudska ruka. Zato će i boravak na ovakovoj zasnježenoj planinskoj površini, kakvu nam eto prikazuje ova slika g. G. Jereba, biti naročiti užitak.

Skijaškim tragom preko Čvrsničkog gorja

Josip Sigmund (Sarajevo)

Čar ove planine i sva njezina ljepota toliko je skrivena i teško pristupačna, da neosporno zahtijeva zalaganje žilavog napora i borbe, kako bi se svladale sve zapreke na prolazu preko jednog od pristupačnih puteva za predgorje i visoravan. Prilazi su veoma romantični zbog općeg položaja među sklopom strmih litica, glavnog lanca masiva, a još više zbog veoma malobrojnih pogodnih dana za pothvat. Osim toga udaljenost tih prolaza od ishodišnog mjesta, kao i pomanjkanje prikladnih objekata pa i najskromnijih za noćenje u znatnoj mjeri otežavaju većem broju skijaša pohađanje planine. Prvi počeci prolaženja ovog masiva na skijama veoma su bliski. Tek su dvije sezone prošle, kako se povratiše prvi pioniri skijaštva s područja te planine, s vrlo uspješno završene partije. Oduševljenje i zanos nad ljepotama predjela, kojima se je tom prilikom prošlo, pobudiše dostoјnu pažnju i interes među planinarsko-skijaškim krugovima. Glavni razlog, radi kojega je pohod na planinu zimi skoro onemogućen i sveden na najmanji broj, još uvijek je pomanjkanje prikladnog skloništa; jer sve bi se ostale zapreke lakše svladavale nego to noćenje pod vedrim (ili tmurnim) nebom. Taj je problem napose pogoršan i s tim, što u velikoj mjeri dolazi do izražaja klimatska granica, koja prolazi spletom ove planine.

Svim posljedicama sukobljavanja sredozemne i kontinentalne klime obilno je izvrgnut predio visoravni, i to baš radi svog nepogodnog položaja spram glavnih planinskih grebena. Više nego bilo koja druga bosansko-hercegovačka planina izložena je Čvrsnica atmosferskim promjenama i strujanjima vjetrova, čija se glavna snaga lomi na mnogobrojnim liticama i dragama veoma ispresjecanog spleta glavnih grebena, visoravni i predgorja. Visinski vjetrovi ekvinokcijskog perioda u tolikoj mjeri dolaze do izražaja, da uslijed svoje jačine i snage ne dozvoljavaju uopće prilaz na visoravan planine. Malobrojni prolazi u predgorju su toliko zasnježeni i pretrpani vjetrom nanesenim masama, da visina slojeva redovito dostiže fantastične mjere. Slojevi nastali direktnim taloženjem napadanog snijega prelaze redovito 1.5 m. Povremena taloženja vjetrom nanesenih slojeva u obliku barijera na prevojima ili prevjesima okomitih litica dosiju u toku sezone skijanja visinu daleko preko 20 m.

Naročito su karakteristični i impozantni prevjesi, kojima je prošarano područje sklopa glavnog grebena. Već sam geološki sastav izbočenih strmih, a mjestimično i prevjesnih slojeva dolomita i krečnjaka osobito pogoduje, da se mase snijega mogu lako taložiti na tim slojevima. Te mase u obliku popriječnih barijera toliko brazdaju

litice, da optički čine i pojačavaju utisak relativno mnogo višeg visinskog oblika.

Glavni grebeni sa svojim vrhovima, najvećim dijelom, kako se strmo spuštaju i stapanju sa visoravnim, čija je osnovna karakteristika velika, česta i mnogobrojna ispresjecanost površine. Česti odroni i provalije, s kojima se visoravan završava i spušta na predgorje, u znatnoj mjeri zaokružavaju opasnost preskijavanja masiva. Potrebno je za taj pothvat apsolutno i besprijeckorno poznavanje terena i njegovih odlika, makar se pothvat vršio i pod najidealnijim vremenskim prilikama.

Svi vrhovi, dominantni za pojedine skupine masiva, sa svojim jako strmim ili ponegdje i odronjenim padinama ruše se sa relativno velikim visinskim razlikama na zatalasane prevoje, preko kojih se

Foto: Josip Cvitković

Čvrsnica: Veliki Vilinac (2116 m) sa Piskovca u Vali

sljubljuju sa visoravnim, koja je ispresjecana mnogobrojnim vrtačama. Te kraške vrtače sa svojim dubokim dolovima i veoma strmim stranama međusobno su spojene uskim prelaznim prevojima, koji u znatnoj mjeri spajaju sklop tih vrtača u jedan zatvoreni lanac. Dno jedne vrtače redovito biva više od dna slijedeće i to u tolikoj mjeri, da su prelazi preko prevoja idealno povezani. Strane su tih vrtača toliko strme, da se pojima snijeg veoma teško taloži, što za sobom povlači posljedicu, da na mnogo mjesta dijelovi krša vire iz snježnog pokrivača.

Osnovnim smjerom planinskih grebena gorje Čvrsničkog sklopa uglavnom se može podijeliti, obzirom na mogućnost skijaškog planiranjenja, na četiri osnovne skupine i to: 1. Veliko-Čvrsnička

visoravan; 2. Područje Vilinca; 3. Područje Plasa, 1577 m. — Oštirovaca, 1865 m — Drinjaca, 2045 m i 4. Muharnica, 1977 m sa svim područnim i susjednim vrhovima.

Najopasniji predjeli za skijanje nalaze se na području Velike i Male Čvrsnice, jer obiluju sa jako ispresjecanim terenom, koji je protkan dubokim, strmim i vertikalnim provalijama. Pločasto terasasta visoravan uklještena je između dvaju međusobno paralelno oštro-grebenastih lanaca, čiji se pojedinačni gromadni vrhovi: Čvrsnica, 2228 m — Dragakosa, 2217 m — Jelenak, 1806 m — i drugi lanac Pešti Brdo, 2030 m — Gavranić, 1965 m gotovo neprimjetno izdvajaju iz naborane visoravni. Jugo-istočni obronci te visoravni završavaju se odronima i provalijama u direktnoj visini od preko 800 m i to jednim krakom u dolinu Dive Grabovice, a drugim krakom u dolinu Dreznice.

Na taj način zaokružena je južna strana masiva, pa je uspon ili silazak na toj strani moguć samo oprobanim penjačima. Najpogodniji prilazi za pločasti sklop Veliko-Čvrsničkih grebena je preko visoravni, koja se proteže između Boričevaca i Nadkuaka pa sve tamo do pod Vilinaca. Preko te visoravni ujedno prolazi glavni zimski put do sredogorja Čvrsničkog sklopa. Ta visoravan prekrasna je za skijanje, ali samo uz jako povoljne vremenske prilike. Teren je uglavnom ispresijecan raznolikim spletom strmih litica zrakasto razasutih grebena centralnog lanca Velikog Vilinca. Većim uvalama, koje se na toj visoravni nalaze, ispresijecan je taj konglomerat u tolikoj mjeri, da se stalno i često moraju svladavati velike bespotrebne relativne visinske razlike.

Najidealnije je za skijanje područje Vilinca, koje obiluje sa strmim padinama i prosječnim uvalama. Vertikalni stjenoviti odroni su u tom predjelu tako povoljno razmješteni, da uz malo veću opreznost ne pretstavljaju veću opasnost za skijaše. Ali velike strmine padina i nagli prelazi s otvorenog terena na zatvoreni, preko mnogobrojnih proplanaka, tjesnaca i pregiba pojedinih vrtača i uvala, toliko su česti i brojni, da iziskuju neminovno poznavanje skijaške tehnike visokoalpskog planinarenja. Draž preskijavanja tih padina poglavito baš leži u tim sjajnim spustovima, koji se moraju izvadati uslijed tih zapreka, terenske ispresjecanosti, sa brzim gotovo trenutnim zavojima ili preskocima. Niti nekoliko trenutaka ne smije se pažnja skrenuti, jer već slijedećeg trenutka potrebno je u još bržem tempu preći veću strminu ili provesti brži zaokret ili čak preskok sa zbitne barijere napuhanog snijega, koja se je uklještila baš na samom prevoju za drugu vrtaču ili uvalu.

Pri svemu tome uvijek se ima s jedne ili s druge strane, a nekada i iza sebe, strme litice čestih vrhova ili glavica, čija relativna

Foto: Josip Cvitković

Cvrsnica: Vala s područjem Velikog Vilinca (2116 m)

visina imponira a ujedno proizvodi ono opojno čuvstvo zadovoljstva, koje tako ugodno treperi tada dušom prisutnog skijaša planinara. Ta čuvstva i treperenja duše, koja se bude na području sklopa vrletnih i suncem obasjanih i zasnježenih litica, a uz zvižduk vjetra vožnja i šum skija pri prosjecanju njihovih vrleti, prekaljuju skijaševe osjećaje, kojim se putem onda dobiva pravi i potpuni pojam draži o ljepoti planine. Na taj je način onda postignuta kulminacija zadovoljstva, što ga može planina pružiti. To je problem i zahtjev svakog planinara skijaša: pronaći i doći do ove specifične ljepote planine, prema kojoj će onda biti svodena i upućena sva njegova streljenja i htijenja.

Duge sjene strmih, visokih i oštro odrezanih litica sjevernog sklopa područnih obronaka Velikog Vilinca štite i čuvaju strukturu snijega od jačeg utjecaja sunčanih zraka. Na taj je način snježni pokrivač na uvalama, čiji su počeci na sjevernim obroncima Vilinca, a završeci daleko na sjevernoj granici predgorja, najvećim dijelom sezone idealan za vožnju. Ti predjeli veoma su dobro zaštićeni visokim grebenima i od toplih struja južnih vjetrova u tolikoj mjeri, da mnogo kasnije nastupaju promjene na strukturi snijega, nego li na svima ostalim predjelima čitavog masiva. Naočitije dolazi to do izražaja u dubokim klancima predgorja Muharnice, preko koga vodi ujedno i jedan zimski put. Taj prilaz preko Muharnice u smjeru Doljani — Krkača — Čavareva Špilja — Jablan Vrelo — Vala važi kao najpovoljniji za prilaz na centralno Cvrsničko sredogorje. Prolaz je romantičan radi svojeg graničnog položaja prema vrletnim liticama gorja Muharnice planine i to nje-

zinog sjevernog lanca, kojim se spušta u taj klanac preko obronaka pošumljenog Stropa, 1528 m, Raulje, 1848 m te uvala Velikog Sljemeni i naboranog i isjeckanog Strmog Brda s jedne i Jagodnika i Orlovcem s druge strane.

Osobito izrazito lijep je prelaz iz tog klanca preko kratkog, strmim liticama ukliještenog prevoja u područje uvala sjevernih obronaka Velikog Vilinca. Nezaboravan je utisak, što ga pruža pogled sa toga prevoja na visoko izboženi strmi greben V. Vilinca i na uvale na njegovom podnožju.

Relijef podnožja je isprekršten velikim uvalama, iz kojih se koče i izdižu pojedini brojni vrhovi, strmih i oblih glacica. Uspon i povratak tim područjem je jedinstven i to radi ljepote, čija se izražajna snaga sastoji poglavito u tome, što su promjene relijefa terena svakim časom sve to jače, ljepše i izrazitije.

Pogled sa Velikog Vilinca, s toga nenadmašivoga vidikovca, toliko je krasan, da se ne može niti približno tačno opisati. Treba samo vidjeti sve bliže i dalje predjele, koji su na domaćaju pogledu, pa onda moći tek pojmiti značaj i ljepotu ove planine.

Južni obronci V. Vilinca spajaju se sa dugačkom visoravni, koja ide na zapad sve do podnožja veliko-čvrsničkog grebena. Prema jugu i istoku ta visoravan prelazi preko dubokih strmih provalija u dolinu Dive Grabovice.

Skupina Muharnice planine dosta je nepodesna za skijanje zbog obilja provalija, koje su razasute uglavnom na njezinim graničnim obroncima (prema dolini Doljance). Centralni dio toga predjela naročito je pogodan za pasionirane planinare skijaše, koji traže teškoću u terenski teškim zaprekama, koje su ovdje izrazito brojne i česte.

Uz povoljne vremenske prilike i osamnevno vrludanje kroz klance, vrtače i uvale čvrsničkog kompleksa može se uistinu utaziti čežnja za planinom, i to na dulje vrijeme. Doživljaji, utisci i opažanja, nastala tom prilikom, znače trajnu i nezaboravnu uspomenu, ali i čežnju, koja će nas stalno poticati, da sve to čim prije ponovimo i doživimo.

Mont Blanc

Slavko Brezovečki (Zagreb)

U kolovozu 1937. priredio je H. T. K. »Sljeme« ekskurziju alpinista u Savojske Alpe. U toj ekskurziji sudjelovali su i članovi alpinističke sekcije H. P. D-a Dragman i Brezovečki sa članovima »Sljemena«: Dr. Kukovec, Szepeszi, Franjo Dvoržak, Fritzika Frölich, a pod vodstvom Dušana Jakšića. Oni su u Savojskim Alpama izvršili niz uspona, čije ćemo opise donašati u »Hrvatskom planinaru«.

U redništvo

Polagano se uspinje brdska željeznica, što veže Martigny i Chamonix. U njoj smo prošli švicarsko-francusku granicu, da čas zatim nastavimo put po francuskome tlu. Prolazimo kroz tunel, dugačak jedan kilometar, gdje se uspinje željeznica do visine od 1.400 m, odakle polagano silazi u dolinu. Sunčane zrake vedrog ljetnog jutra zamijeniše neugodnu tamu tunela. Čudesnim svjetlom zasićeni zrak bijaše uzrok, da je osam pari znatiželjnih očiju provirilo kroz prozor. Da, bila je to svjetlost, kakvu nikada u životu nisam video. U cijeloj veličini i veličanstvenosti, uzdignut ponosnom glavom u nebeskom plavetnili stoji pred nama kralj Alpa, Mont Blanc, okružen svojim vazalima. Preko hiljadu metara visoki granitni zid, ukrašen bezbrojnim šiljcima, zvanim »Aiguille du Chamonix« (»Igle od Chamonixa«), kao da brani svakome pristup u područje vječnoga snijega i leda. Tri ogromna ledenjaka, divlje rastrgnuta i ispucana, ruše se strmo u sunčanu i vegetacijom bogatu dolinu Chamonix, kroz koju protječe bistra i brza riječica Arve, pokraj koje se prostire mjesto Chamonix (1.037 m).

Prvi pogled na ovu neopisivu ljepotu ostaje nezaboravan. Čovjeku se pričinja, kao da stoji na pragu velebnoga hrama, u kome stoluje svesilna i divja priroda, a visina, dubina, ljepota i vječnost — religije su toga hrama.

Chamonix! Odsjedamo u hotelu Balmat, koji nije za nas sviše preskup. Razgledavamo mjesto, koje se razvija naglo u moderni grad. Svome idealno lijepome položaju može Chamonix zahvaliti za veliki promet i posjet stranaca, koji u množini dolaze ovamo. Stojimo ispred velikog brončanog spomenika, koji pretstavlja likove J. Balmata i H. de Saussure, po kojima datira prvi uspon na vrh Mont Blanca, unazad 150 godina. Velike moderne kuće i palače Chamonixa, divne ceste i na njima mnoštvo stranaca te bezbroj automobila, sve je to neposredna zasluga onih velikih muževa, koji su kao prvi otkrili svijetu Mont Blanc.

Slijedeći dan, pod vodstvom Dušana, krenuli smo, praćeni lijepim vremenom, put Mont Blanca. Sa stanice Pélerins (1047 m)

uzdiže nas zrakom žičana željeznica, iznad samoga ruba divlje rastgranog Bossons-ledenjaka. Što se više uzdižemo, to biva hladnije: dobro se osjeća hladan dah tamnoplavih blještavih ledenjaka. Iznad nas uzdižu se ogromne i sive granitne stijene Aiguille du Midi (3843 m), koje sačinjavaju spram vrha bezbroj šiljaka i vršaka, dokim su same stijene išarane brojnim strmim ledenim i zasneženim žlebovima, kaminima, pukotinama i policama. Podno naših nogu lijepo se zapaža, kako crnogorična šuma zamjenjuje bjelogorično drveće, da konačno i sama ustupi mjesto mnogo otporijem nižem rašču. Dolina Chamonix dobiva pomalo blagi plavkasto zeleni izražaj, dok se njenom duljinom oštro odrazuje nepravilna srebrna crta rječice Arve.

Na stanici Glaciers (2764 m) završava ovo nadasve zanimljivo putovanje. Za nepunih pola sata vožnje postigosmo 1700 m visinske razlike. Preko dvadeset kila teške naprtnjače nisu nas smetale, da se na putu kroz Jonction ledenjak divimo preražnim bizarnim ledenim oblicima, koje priroda vječno gradi i razara. Oblici ovoga leda upravo zapanjuju: naliče oblicima našeg velebitskog krša. Pred sobom upiremo pogled u divlje porazmještene ogromne granitne šiljke Aiguille du Goutera (3843 m). Čovjek gotovo pomišlja, da je sve to samo prikaza, plod bujne mašte. Nastupa slabo vrijeme. Kroz maglu ulazimo u planinarsku kuću Grands Mulets (3050 m), koja leži na grebenu iznad Jonction ledenjaka. Kuća je opskrbljena i skromno uređena, a služi kao posljednje ishodište uspona na sam vrh Mont Blanca, sa francuske sjeverne strane. Običaj i red u svim planinarskim domovima visokog gorja zahtijeva veliku ozbiljnost, a prema tome i rano lijevanje na počinak. O dobrim stranama tog kućnog reda mogli smo se uvjeriti, kada smo u dva sata noću bili spremni za uspon. Raspoređeni u tri grupe, svaka navezana jednim užetom, već u kući stavljamo dereze na noge, pošto su nam već nekoliko metara izvan kuće potrebne.

Izlazimo u tamnu hladnu noć osvjetljujući put svjetilkama. Opažam, kako se gibaju tamne nejasne ljudske sjene uz prvu ledenu strminu, najprije dvije, zatim tri. Za njima slijedi užetom uz mene navezan »Franta«, snažan mladić herkulskih mišica. Nekih pedeset metara iza nas razabire se titranje dviju svjetiljaka; bio je to naš Zagrepčanin, Šiletić, član HPD-a, sa svojim vodičem Francuzom.

Tamnoplavo nebo, posuto jasnim blistavim zvjezdama, nago-vještava lijep sunčani dan. Dobro zamrznuta naslaga snijega na ledenjaku omogućuje nam brzo napredovanje. Prelazimo prve široke poprečne pukotine ledenjaka, preko kojih vode prirodni ledeni mostovi i služe nam za prelaz. Veliki oprez, dužan respekt i savjesno izvršene predradnje tehničkim pomagalima, sve je to uvjet potpune

životne sigurnosti na takovom opasnom mjestu. Naprotiv, ignoriranje tih objektivnih opasnosti dovodi redovito nerazumne ljude u »listu nestalih«, koja je nažalost i onako prepuna dugim nizom imena.

Strmina biva većom, pukotine češće, a naš uspon polaganiji. Tišinu zvjezdane noći prekidaju zvuci ljudskih glasova, a tamo negdje oko Mont Blanca du Tacul-a podmuklo zagrmi. Visoka brda također žive svojim životom, a padajuće kamenje i ledeni usovi uvjerljivi su dokaz opstanka tog života. Visoko ispred i oko nas oštro se odražuju šiljati vrhunci i blago zaobljene kupole gorskih

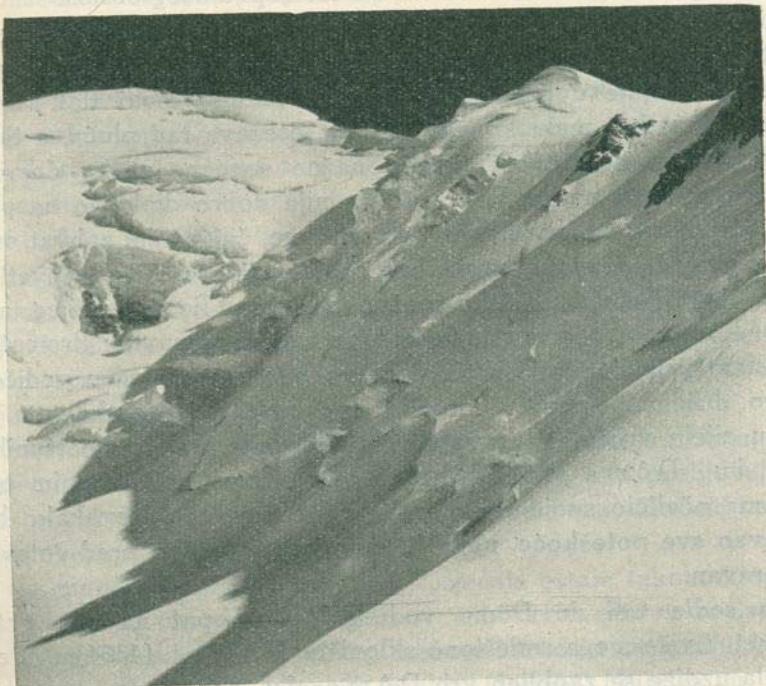

Foto: M. Dragman

Mont Blanc; vrh. 4810 m (lijevo) i Bosses du Dromedaire, 4537 m (desno)
— pogled sa Col du Dôme (4240 m)

velikana. Mistične zelenkaste i mrko plave sjene, sve do neodređenih oblika tame, noćni je izgled blještavoga leda, koji danju zasljepljuje.

Nehotice svraćamo pogled iza sebe, gdje u dubini brojna crvenkasta električna svjetla označuju Chamonix, koji se nalazi u dubokom noćnom snu. Prelazimo preko Petit Plateau (3800 m), ledene plohe blagog nagiba. Titravo svijetlo naših svjetiljaka zamire u tami. Dereze na stopalima oštro budu led, koraci bivaju čvršći.

Franta se tuži na nevoljnost u želucu; usporavamo hod. Dolazimo na Grand Plateau (4000 m), koji imade izgled prostrane i odugačke, blago nagnute snježne plohe. Putem preko Grand Plateau-a iznenadi nas svitanje. Riječ iznenadi nije pretjerana; silni valovi svijetla izvirali su s istoka, razlijevajući se po nebeskom svodu, na kome su naglo gasnule zvijezde. Čas zatim jarko crvenilo oboji okolne vrhove, koji zasijaše u blještavilu najživahnijih boja. Dugačke oštре sjene Dôme du Goûtera (4309 m) otegnuše se bijelim Grand Plateau-om. U srcu Savoje nastupa dan bez uvoda, naglo i snažno. Upravo tako spušta se noć i mijenja vrijeme.

Tamne naočale štite nam oči od zasljepljujućeg odraza sunca na ledu i snijegu; hod biva sporiji, kretanje umornije, a disanje sve snažnije i brže. Rad bila i srca dobro se osjeća. Nevidljivi prirodni elemenat kraljuje u predjelima iznad 4000 m. Visoki tlak rijetkog zraka, koji sadrži malu količinu kisika, otežava rad pluća, a time u vezi usporava pokretnost tijela. Snažne sunčane zrake doprinose stvaranju suhogra zraka, koji također nije dobro djelovao na pluća. Započinje borba sa nevidljivim protivnikom, čiji snažni zahvat osjeća čovjek prigodom svake svoje kretnje. Nevidljiva ruka zahvati od jednom nogu Franta, ali tako snažno, da je pao licem u snijeg, a čas zatim — zaspao. Budim ga, da se opet prizor ponavlja. Promatram, kako nam prilazi Šletić, koji strpljivo koraca za svojim vodičem i pomalo drijema. Nemile i opasne ove pojave spopadale su ovu dvojicu cijelo vrijeme, a prestale su tek onda, kada smo stupili na Col du Dôme (4239 m). Tko je snažnim i postepenim predvežbama očeličio svoje tijelo za takav uspon, taj je svakako bolje svladavao sve poteškoće, nego li onaj, koji je došao pred gotov čin nepripravan.

Sa sedla Col du Dôme vodi grebenom put na opservatorij Vallot i više njega smješteno sklonište Vallot (4364 m). Desno od sedla uzdiže se zaobljen vrh Dôme du Goûter, preko koga vodi put sa južne talijanske strane na sklonište Vallot. Sklonište leži na grebenu, primitivno je i jednostavno uređeno te pruža zaklon ljudima tek za krajnju nuždu u slučaju nevremena.

Sa vrha Bosses du Dromedaire (4537 m) zadovoljno promatramo ispod sebe smješteno sklonište, gdje smo čas prije počivali. Putem smo naišli na plavi led, strm 40° , u kome bijahu već usjećene stepenice. Daljnji put vodi preko uzanog oštrog i dobro izgaženog grebena, s kojega više ogromne snježne strehe na južnu stranu. Kroz posljednji vrh u grebenu Rocher de la Tourrette (4677 m) dovodi nas put na sam vrh Mont Blanca (4810 m).

Tihi osjećaj neopisive sreće zastruji cijelim bićem čovjeka, kada stupa po svršenoj borbi na sam vrh gorskoga velikana. Kakovi su ti

osjećaji, to čovjek ne može izreći, ali se može ustvrditi jedno, da su ovi osjećaji duboki duševni temelj, na kojem počivaju sve ponovne i neprekidne težnje čovjeka za gorama. Čvrsti drugarski stisak ruku prijatelja ispunjava čovjeka ponosom, a taj ponos imade pravo zadržati samo onaj čovjek, koji znade biti dobar i disciplinaran drug u gorama.

Sam vrh sastoji se iz nježno zaobljene snježne plohe, koja je dovoljno prostrana da primi nekoliko desetaka ljudi. Daleki razgled preko cijelih Alpa, dokle je oko dosizalo, bijaše vanredan. Jugistočno leže Walliske Alpe sa bezbrojem šiljatih bijelih vrhunaca, koji se nanizaše oko svoje vladarice Monte Rose (4638 m). Jasno se razabire oštra piramida Matterhorna sa svojom karakterističnom »vjetrenom zastavom«. Talijanske Alpe sa skupinom Gr. Paradišo (4061 m) leže pred nama bez oblačka, dok su na divljim vrhuncima Dauphine-a ležali tmasti oblaci. Južno od samoga vrha Mont Blanca strmo se ruši veličanstveni greben Peutérey, dok se istočno proteže greben, u kojem leže dva impozantna vrha: Mont Maudit (4468 m) i Mont Blanc du Tacul (4249 m).

Jednosatni boravak na samome vrhu trajao bi i dulje, da nas nenadani vjetar nije upozorio na silazak. Usput, u skloništu Vallot, okrijepili smo se izvrsnim voćnim konzervama i Ovomaltinom. Uvjerili smo se, da želudac u tim visinama izvrsno podnaša i med, izmiješan maslacom.

Zanimljivo bijaše uspoređivati, prigodom silaska u dolinu, izgled podnevним suncem osvjetljenih ledenih orijaša, koji prelijevajući se u bezbroj živih blještavih boja, nisu izgubili onaj duboki ozbiljni izražaj svojega noćnog izgleda.

Da, mnogo neopisivih dojmova i osjećaja ostaje takovom zgodom duboko u duši čovjeka. Ne smije se zaboraviti, da su ti osjećaji i dojmovi tim vredniji, što se težom borbom i trudom zaslužuju. O tome smo mnogo razmišljali silazeći preko Grands Muleta u dolinu Chamonix.

Uspon na Mont Blanc pruža čovjeku planinaru vanredan užitak, bilo s etičke, bilo s estetske strane. Dojmovi ljepote ovoga brda su teški, impresivni i ostaju nezaboravni. Sam uspon nije tehnički težak, pristupačan je svakom dobro izvježbanom i izdržljivom planinaru. Velike objektivne opasnosti (nevrijeme, pad temperature, rijetki zrak itd.) zahtijevaju prvovrsnu opremu i sigurno svladavanje orientacije pomoću specijalne karte, kompasa i visinomjera.

Kada bi naša omladina ljeti i zimi marljivo posjećivala naše gore, koje pružaju svakome dovoljno prilike za planinarski razvoj, onda bi i mi mogli u budućnosti gledati četu novih i svježih snaga, koje bi mogle držati siguran korak s alpinistima stranih naroda.

U predvorju Prokletija

Dr. Stjepan Urban (Zagreb)

Najveći i najviši planinski lanac, kojim krivuda crnogorsko-albanska granica, jesu Prokletije ili po nekom starom imenu Bertiskus. Planinski se lanac sastoje dijelom od prakamenja, a dijelom od vapnenca. Planine, sastavljene od prakamenja, imaju blage uspone, obiluju vodom, mnogo su jače pošumljene i većma su jednolične. Vapnenačke planine su divlje, strme i razvedene, u njima nema vode pa su radi tih razloga i teško pristupačne, ali svojom raznolikošću i veličanstvenim izgledom većma privlače planinara.

Sve su planine obrasle šumom. U nižim dijelovima je bukova šuma, koja se uspinje do visine od 1760 m. U toj visini počne borova šuma (bor luč ili munika, *Pinus leucodermis*), koja se uspinje do visine od 2000 m, a mjestimice dopire i do visine od 2.060 m. Iznad te visine prostiru se prostrane planinske livade ili stijene planinskih vrhova sa svojom vegetacijom, koja obiluje najljepšim planinskim cvijećem.

Po planinskim vrhovima za vrijeme ljeta pase mnogobrojna sitna stoka — ovce i koze. U rano jutro može se na strmim glavicama vidjeti i stada planinskih divokoza. U šumama ima i vukova, koji znadu kod stoke, naročito kod t. zv. jalovine, počiniti velikih šteta. U dubini šumske hladovine, daleko od ljudskih naselja ima i medvjeda.

Stanovništvo je miješano. U planinama žive kao čobani Slaveni muslimani. Arnauti katolici i Arnauti muslimani. Stanovništvo je vrlo gostoljubivo i susretljivo. Stanovnici žive po svojim prastarim običajima: tu cvate još i danas stara balkanska kultura od vremena Homera. Bilo je tu nekada i velikog bogatstva, dok je bila slobodna trgovina sa Skadrom i sloboda hajdukovanja, ali u novim prilikama se mnogi nijesu znali snaći i zato su jako osiromašili.

Glavno turističko mjesto na željezničkoj pruzi sa dobrim autobusnim vezama jest Peć. Iz Peći se može poći na izlet u istočne planine Prokletija ili autobusom kroz impozantnu Rugovsku Klisuru i planinu Čakor, gdje se cesta penje do visine od 1849 m, u Murinu, Plav ili Gusinje, sela, iz kojih se može lako na izlete u srednji i zapadni dio Prokletija.

Gusinje

Središte svih naših ekskurzija bilo je Gusinje. Malo pogranično mjesto, sa općinom, poštrom, komandom graničarske čete, carinarnicom i školom. Makar je na kraju sela krasna nova katolička crkva (koju su nedavno podigli Arnauti) a i manja pravoslavna crkva, ipak ima cijelo selo sasvim muslimanske oznake. Kuće su građene u ograđenim dvorištima, na spratove, a na njima prozori sa rešetkama. Iznad trošnih drvenih krovova dižu se minareti starih drvenih džamija. Sav je mjesni život na trgu, gdje ima po vas dan mnogo svijeta. Tu neprestano šetaju i sjede ljudi, tu nešto razgovaraju ili samo gledaju, ne će li netko proći ili će nekoga opaziti. Kao da je svaki dan blagdan, toliko ima na trgu ljudi u doba najvećih poljskih radova. Samo po odijelu njihovu ne bi čovjek rekao, da je blagdan, jer većina njih ima odijelo vrlo trošno ili čak dronjavoj. I slavenski muslimani imaju istu nošnju, kao i Arnauti: na glavi bijela kapica od domaćeg vunenog sukna, keča ili čulaf, obučeni smeđim kaputom i sa smeđim sasvim tjesno skrojenim hlačama, sve od domaće vune. Osim smeđega sukna mnogo se nose odijela od bijelog, neobojenog vunenog sukna.

(Nastavit će se.)